

Susanne Hämäläinen, Sari Rissanen & Anneli Hujala

Ulkonäkö, ikääntyminen ja työelämä

Abstrakti

Artikkelin tavoitteena on avata keskustelua ulkonäön ja työelämän välisestä yhteydestä aikaisemman tutkimustiedon ja kuusikymmentävuotiaisiin kohdistuvan kyselytutkimuksen avulla. Tarkasteluissa kiinnostus kohdistuu siihen, miten kuusikymmentävuotiaat suhtautuvat ulkonäkönsä. Tutkimme ulkonäköön panostamista työelämäosallisuuden, ammattiryhmien ja sukupuolen näkökulmista. Tutkimus hyödyntää Ikääntyminen ja hyvinvointi Pohjois-Savossa (IKIPOSA) -kyselyaineistoa vuodelta 2012. Aineistona ovat vuonna 1952 syntyneiden pohjoissavolaisten vastaukset (n=1515). Tulosten perusteella etenkin naiset kokevat riittämättömyyttä ulkonäkönsä suhteen ja he myös panostavat ulkonäkönsä. Tämä tutkimus nosti myös esille, että eri työelämätilanteissa ja ammattiryhmissä olevien naisten suhtautuminen ulkonäköön painottuu eri tavoin. Kokopäivätyö vaikutti positiivisesti, kun taas työkyvyttömyys- ja työttömyyseläke vaikuttivat negatiivisesti naisten kokemaan ulkonäkötyytyväisyyteen. Ammattiryhmittäin tarkasteltuna johtavassa asemassa olevat naiset olivat muita naisia tyytymättömpiä ulkonäkönsä.

Tutkimuksen tausta ja tavoite

Ulkonäöllä uskotaan olevan merkitystä elämän eri areenoilla, kuten työelämässä (esim. Hamermesh & Biddle 1993), politiikassa (esim. Berggren, Jordahl & Poutvaara 2010) ja koulussa (esim. Kwan & Trautner 2009.) Yksityiselämässä ulkonäkö vaikuttaa itsetuntoon, minäkäsitykseen, identiteettiin (esim. Kulmala 2004) ja sillä on merkitystä myös esimerkiksi parisuhteissa (ks. Tietje & Cresap 2005) ja sukupuolisen viehättävyyden kokemisessa (Purhonen & Turunen 1999.)

Ulkonäkö on yleiskielinen käsite, jolla tilanteesta riippuen tarkoitetaan ihmisen fyysisiä piirteitä, ulkomuotoa ja kasvopiirteitä

(Kielitoimiston sanakirja s.v. ulkonäkö). Tässä tutkimuksessa ulkonäöllä tarkoitetaan ihmisen fyysistä ruumista tulkinnallisena näkömönä. Ulkonäkö kytkeytyy ruumiillisuuden tutkimukseen, johon liittyy lukuisia tutkimustraditioita ja teoreettisia lähestymistapoja. Esimerkiksi Foucault'n (1980) näkemykset vallasta ja ruumiiden sidoksista yhteiskunnassa nostivat ruumiillisuuden tutkimuskohteeksi varsinkin yhteiskuntatieteissä 1980-luvulla. Foucault'n näkemyksissä valta on keskeinen käsite, sillä hänen mukaansa ruumis on sidottu diskursiiviseen (bio)valtaan. Valta on sisäistynyt ihmisten ajatteluun, jota ihmiset

itse hallitsevat ja jolla he pitävät itseään kurissa. Ruumiillisuus on ollut tyyppillinen tutkimuksen aihe myös feministisessä tutkimuksessa, jossa naisruumista on määritelty poliittis-eettisen toiminnan kenttänä (esim. Kinnunen 2010, 236). Viime vuosina kiinnostusta ruumiillisuuden tutkimukseen ovat lisänneet kulutuskulttuurin vahvistuminen (esim. Sarpavaara 2004; Sarpila 2013) ja uuden työruumiin tutkimuksen voimistuminen (esim. Parviainen 2011; Ruotsalainen 2012).

Ulkonäköä osana ihmisen ruumiillisuutta voidaan tarkastella yksilölle itselleen elettyinä ja koettuna subjektiivisuutena tai muille katsottuna objektiivisuutena (ks. Julkunen 2004, 29), johon liittyy normaalistavan kulttuurisen katseen käsite. Tämä katse vaikuttaa yksilöön sisältäpäin itsekurin ja itsekontrollin muodossa. (Bordo 1993, 254.) Naiset myös pyrkivät manipuloimaan katseita, esimerkiksi peittäen puukeutumisella kokemiaan ruumiinsa puutteita. Ikääntyessä naiset asettuvat enemmän toisten naisten katsottaviksi, mutta katse on yhtä arvottava kuin miestenkin. (ks. Iltanen 2007, 67–71.) Vaikka miehet ovat yhä enenevässä määrin siirtyneet katseen kohteiksi, ovat he objekteinakin aktiivisia toimijoita (Tiihonen 2004, 35).

Tässä artikkelissa ulkonäköä tarkastellaan suhteessa työelämään, sillä ihminen jäsentyy usein osaksi yhteiskuntaa työn kautta. Giddensin (1991) mukaan ruumiista on jälkimodernissa yhteiskunnassa tullut identiteetin rakentamisen keskeinen osa. Ulkonäkö voidaan nähdä ihmisen henkilökohtaisena resurssina ja identiteetin symbolina (esim. Purhonen ja Turunen 1999, 45) tai osana ihmillistä pääomaa, jonka yksilö tuo työpaikalle mukanaan ja jota hän käyttää työssään. (Julkunen 2003, 45; Kauppinen 2004, 21.) Ruumiista voi siten tulla projekti, jota työstehtään sosiaalisen arvostuksen saavuttamiseksi ja pätevyyden osoittamiseksi myös työelämässä (Bordo 1993).

Tässä artikkelissa tarkastellaan ulkonäköä ikääntyneiden näkökulmasta. Työelämä määrittää ihmiset varsin varhaisessa vaiheessa ikääntyviksi (45 vuotta täyttäneet) ja ikäänty-

neiksi (55 vuotta täyttäneet) työntekijöiksi (KM 1996:14). Ikä ei ole yksiselitteinen käsite, sillä se määrittyy aina suhteessa johonkin saaden eri merkityksiä eri konteksteissa (Kauppinen 2007, 20). Työelämässä entistä useampi on ikääntynyt ja myös keskustelu työntekijöiden ulkonäöstä ageismin näkökulmasta on lisääntynyt (esim. Cavico, Muffler & Mujtaba 2012; Saucier 2004.) Ageismilla tarkoitetaan ikään perustuvia ennakkoluuloja ja huonoa kohtelua. Nämä kielteiset ennakkoluulot vaikuttavat usein tiedostamattomalla tasolla ikääntyneiden käsityksiin itsestään ja kyvystään työelämässä. (ks. Vaahtio 2002, 29–34.)

Artikkelin tavoitteena on avata keskustelua ulkonäön yhteydestä työelämään aikaisemman tutkimustiedon ja ikääntyviin kohdistuvan kyselytutkimuksen avulla. Empiirisessä osassa kuvataan kuusikymmentävuotiaiden näkemyksiä ulkonäöstä ja ulkonäköön panostamisesta työelämämuuttujien ja sukupuolen näkökulmasta. Iän tavoin sukupuoli ei ole yksiselitteinen käsite. Tässä tutkimuksessa sukupuolta käytetään tilastollisena taustamuuttujana. Kuusikymmentävuotiaat valittiin empiirisen tutkimuksen kohteeksi, sillä sekä kansallisesti (esim. Hietaniemi 2005) että kansainvälisesti (esim. Kawij & Vermeulen 2005) on kannettu huolta ikääntyneiden työurista ja asemasta työelämässä. Ulkonäkökeskeisyyden kasvaessa (esim. Sarpila 2010, 7) on tärkeää tutkia, miten ulkonäkö näyttäytyy työelämässä ja miten ulkonäköpaineet kohtelevat ikääntyneitä työntekijöitä. On myös tärkeää tutkia, kohtelevatko ulkonäkövaatimukset naisia ja miehiä samalla tavoin eri ammattiryhmissä. Ulkonäköä ei ole aiemmassa työelämäntutkimuksessa yhdistetty kovin usein ikääntymiseen.

Normittava ulkonäkö ihanteena

Ulkonäköihanteet ovat vaihdelleet kulttuurisesti ja historiallisesti. Ulkonäköihanteet määrittelevät, millainen ulkonäkö on toivotavaa ja millainen torjuttavaa. Nykyistä länsimaista ulkonäköihannetta kuvaavat käsitteet

kauneus, nuorekkuus, hoikkuus, rypyttömyys (Hemminki 2004, 9; Kinnunen 2008, 87–92), terveys ja urheilullisuus (Huzell & Larsson 2012, 103). Ulkonäköihanteet ovat normittavia. Normeilla tarkoitetaan sitä, mitä yhteiskunta pitää hyväksyttävänä ja luonnollisena. Kyrölä (2006, 157–158) näkee ruuminormit yksilöiden sisäistämistä kehyksinä, joiden sisälle ruumiit pyritään asettamaan. Kehykset ovat erilaiset sukupuolten välillä. Olennaista on se, että normien ulkopuolella tilanteesta riippuen oleva ruumis näyttäytyy poikkeavana tai epäluonnollisena.

Ulkonäön mielletään viittaavan ihmisen sosiaaliseen asemaan. Normin mukainen ruumiillisuus esitetään usein nuorena, jolloin ulkonäön vanhenemismuutosten tulkitaan vaikuttavan kielteisesti ihmisen sosiaaliseen arvoon (ks. Kangas & Nikander 1999). Sosiaalisen aseman ohella ulkonäköön liittyy muitakin uskomuksia. Ulkonäköihanteen mukainen ruumiillisuus yhdistetään fyysiseen ja henkiseen terveyteen, hyvään moraaliin sekä menestykseen (Huzell & Larsson 2012, 119). Vastaavasti ulkonäköihanteesta poikkeava ruumiillisuus voidaan tulkita sairaudeksi ja epäonnistumiseksi, jolloin siihen yhdistetään negatiivisia ominaisuuksia (Tietje & Cresap 2005, 38).

Ulkonäköihanteet ovat muuttuneet vaatimammiksi. Enää ei riitä hoikkuus, vaan ruumiin on oltava kiinteä ja hyvin treenattu. (Bordo 1993, 187–191.) Tällaisella ruumiilla on näyttöarvoa, koska sillä voi osoittaa omaa menestystään. Molanderin (2001, 134) mukaan terveyden tavoittelu on saanut uskonnollisia piirteitä, joissa on tunnusomaista, että ulkoiset puhtauden vaatimukset ovat muuttuneet sisäisiksi. Terveellisesti elämisestä on tullut oikein elämisen synonyymi ja treenaaminen katsotaan kulttuuriseksi hyveeksi. Ulkonäköihanteet punoutuvat hoikkuuden ja urheilullisuuden osalta käytyyn terveyskeskusteluun. Erityisesti ruumiin koosta on tullut sosiaalisen hyväksyttävyyden merkki, joka toimii ihmisten luokittelua ja sosiaalista epätasa-arvoa ylläpitävänä järjestelmänä (Shilling 1993, 107–117.) Sukupuolia kohdellaan eri tavalla, sillä naisiin kohdistuu

miehiä tiukempi hoikkuusvaatimus. Median naisruumis esitellään yleensä hoikkana, mutta myös normalisoivaa valtaa käyttävät lääketiede, uskonto ja koulu osallistuvat osaltaan hyväksyttävän ”normaalin” naisruumiin tuottamiseen. (Harjunen 2004, 248.) Hoikkuuteen liitetään sosiaalisesti hyväksytyä naiseutta ja sukupuolisen viehättävyyden kokemista (esim. Purhonen & Turunen 1999.) Ylipainosta puhuttaessa keskitytään sen aiheuttamiin terveyshaittoihin ja lihavuus nähdään väestöpoliittisena ongelmana (Kyrölä & Harjunen 2007, 9).

”Oikeanlaiseen” ikääntymiseen liitetään ulospäin suuntautuneisuus, terveydestään ja toimintakyvystään huolehtiminen ja aktiivisuus. Terveellisiin elämäntapoihin sitoutuminen ja kehohuolto voidaan nähdä sosiaalisen vallan vaatimuksiin alistumisena, vaikka näin toimiva henkilö kokee olevansa oman elämänsä tekijä (Julkunen 2003, 43). Foucault’a (1980) soveltaen terveyden (bio)valta on sisäistynyt moraaliseksi subjektiudeksi. Näin nuorekkuus, terveyden ylläpito ja sen vaaliminen sekä ylipainon välttäminen ovat nousseet jopa ikääntyvien elämän ykkösasiaksi (esim. Kujala 2006, 173). Julkunen (2001, 35) mukaan nuorekkuuden tavoittelusta on tullut normi ja henkilökohtaisen kisailun ja sosiaalisen kilpailemisen muoto.

Nuorekkuus merkitsee enemmän vapautta oman ikäidentiteetin määrittelyssä, mutta se merkitsee myös uusia velvoitteita nuorekkuuteen. (Julkunen 2003, 29; Ollila 2008, 193.) Dumas (2012, 378) puhuu anti age -diskurssista, johon kiteytyy erityisesti mediassa käytetty taistelu ikääntymistä vastaan. Nuorekkuuden säilyttämiseksi tarjotaan terveellisten elämäntapojen ohella kulutusyhteiskunnan muita mahdollisuuksia huoltaa ulkonäköä. Näitä ovat esimerkiksi pukeutuminen, elintarvikkeet, kosmetiikka, kuntosalitoiminta (Shawn & Aldridge 2003, 38) ja kauneuskirurgia (esim. Karppinen 1999). Kauneuskirurgia on muokannut käsitystä ruumiillisesta normaaliudesta, sillä mitä useampi nuorennuttaa itseään keinotekoisesti, sitä useampi näyttää vanhalta ja luonnollisen ikääntymisen käsite hämärtyy.

Kauneuskirurgian yhteydessä puhutaan ruumiin palauttamisesta normaaliin tilaan, jolla ymmärretään ennen kaikkea ulkonäön rypytömyys ja nuorekkuus. (Kinnunen 2008, 29–31, 92.) Kinnusen (2008, 142) mukaan ulkonäön hyötyjä korostava uradiskurssi onkin kumoamassa kauneuskirurgiaan yleensä liitettyä turhamaisuusdiskurssia. Tätä väitettä tukevat selvitykset kauneuskirurgian asiakkuuksista, joiden mukaan tavallisin asiakas on työelämän asettamiin ulkonäkövaatimukseen apua hakeva keski-ikäinen nainen (esim. Kulmala 2004, 14).

Ulkonäöstä huolehtiminen määrittää ennen kaikkea naisena olemista ja naisia rohkaistaan kiinnittämään huomiota ulkonäkönsä ja muokkaamaan ruumistaan ulkonäköihannetta tavoitellen (ks. Sarpavaara 2004). Vaikka tutkimusten mukaan ulkonäön merkitys vähenee ikääntyessä (esim. Tiggemann 2004, 38) eivät ikääntyvät naiset ole immuuneja mainonnan sosiaaliselle vallalle ja vaikutuksille, joissa nuoruus ja kauneus ovat keskiössä (Pruis & Janowsky 2010, 236). Miesten ulkonäöltä on kaiken kaikkiaan vaadittu vähemmän (Oittinen 1999, 58). Keskustelua miesten ulkonäöstä on käyty usein maskuliinisuuden kautta (esim. Hänninen 2006; Nieminen 2010) ja huomio on kiinnittynyt enemmänkin miesten ruumiin toimintakykyisyyteen ja suorittamiseen, jota osoitetaan esimerkiksi vaativilla liikuntasuorituksilla (Vaahtio 2005, 108). Vaikka hyväksyttävän miehisyys ulkonäön rajat ovat laajentuneet naisellisempaan suuntaan, tämä ei näy asenteissa: miesten ulkonäköihanteena on uutta ja vanhaa miehisyyttä edustava urheilija, jossa sekoittuvat ulkonäkö ja suorittaminen oikeassa suhteessa. (Tiihonen 2004, 34–36.)

Ulkonäköön liittyvä syrjintä

Jo edellinen osoitti, että ulkonäköön liittyy myös kielteisiä käsitteitä ja ilmenemismuotoja. Ulkonäkövieroksunta-termiä, sekä käsitteitä ”lookismi” - ja ”ulkonäköfobia” käytetään puhuttaessa ulkonäöstä johtuvasta, vieroksu-

vasta, ennakkoluuloisesta tai syrjivästä käytäytymisestä, johon liittyy myös ageistisia piirteitä (Kauppinen 2007, 22–23). Ikääntymiseen liittyviä kielteisiä uskomuksia ja olettamuksia ovat esimerkiksi terveyteen, jaksamiseen, työkykyyn tai oppimiseen liittyvät käsitykset, minkä seurauksena ikääntyvien mahdollisuuksia osallistua työhön saatetaan epäillä. Ennakkoluuloiset olettamukset näkyvät erityisesti rekrytointitilanteissa, mutta aiheuttavat myös uralla etenemisen esteitä. (esim. Airila 2007, 48–49; Kauppinen 2004, 25.)

Ulkonäkövieroksunta käsittää sekä ruumiin että kasvot ja on verrattavissa rasismiin, seksismiin ja ageismiin, sillä se luo epäoikeudenmukaisia esteitä yhtäläisille mahdollisuuksille työelämässä. Ulkonäkövieroksunnan on arvioitu liittyvän erityisesti sellaisiin ammatteihin, jotka edellyttävät työntekijöiltä nuorekasta ulkonäköä ja viehättävyyttä. (Tietje & Cresap 2005, 32; Cavico, Muffler & Mujtaba 2012, 800.) Viehättävyyden arvioinnissa on käytetty käsitteitä karisma ja stigma, jotka ovat välittömästi havaittavia, häiritseviä ja poikkeuksellisia piirteitä, jotka tiedostamattomasti joko viehättävät tai vieroksuttavat muita. (Tietje & Cresap 2005, 33.) Ulkonäkövieroksuntaa ajatellen negatiivisesti naisia leimaavia ominaisuuksia altistaen stigmalle ovat lihavuus (Harjunen 2004, 243) ja ikääntymisen merkit ulkonäössä (Montepare 2006, 106). Vastaavasti miehillä sirous, kauneus, laihuus ja lyhyys ovat piirteitä, jotka edustavat epäkelvooa miehisyyttä (ks. Tiihonen 2004, 34–35).

Kaksoisstandardin käsitteellä tarkoitetaan naisten työuraan kielteisesti vaikuttavaa syrjintää ikänsä ja sukupuolensa vuoksi. Kolmoisstandardin käsitettä käytetään, kun tarkasteluun otetaan lisäksi ulkonäkö. (esim. Ruoholinna 2011, 92; Granleese & Sayer 2006, 510.) Naiset näyttäytyvät tutkimusten valossa olevan sukupuolensa, ikänsä ja ulkonäkönsä vuoksi syrjinnän uhreina, mutta toimivat myös itse niiden aikaansaajina (esim. Kangas & Nikander 1999, 9; Ruoholinna 2011, 92) ja uusivat naisiin kohdistuvia kielteisiä asenteita ja sitä kautta syrjintää. Vastaavasti on arvioitu,

että miesten sosiaalinen arvostus jopa nousee urakehityksen, vaurastumisen ja yhteiskunnallisen menestymisen myötä. (ks. Kauppinen 2007, 21–22.)

Ulkonäkö työelämässä

Työelämässä ulkonäköön liittyvää tutkimusta on tehty 1970-luvulta lähtien. Dionin, Berscheidin ja Walsterin artikkeli ”What is beautiful is good” vuodelta 1972 oli ensimmäisiä ulkonäköön keskittyviä artikkeleita. Sen mukaan miellyttävän ulkonäön omaavilla oli paremmat uraodotukset, yhteiskunnallisesti toivottavia ominaisuuksia, kuten esimerkiksi itsevarmuutta ja ulospäin suuntautuneisuutta, paremmat puoliset ja onnellisempi elämä verrattuna muihin. (Dion 1990, 26, mukaan)

Ulkonäköä on tutkittu erityisesti rekrytointin näkökulmasta. Ulkonäköön ja ikään liittyvät tekijät nähdään sopimattomina kriteereinä rekrytointitilanteissa, vaikka ulkoinen ja henkilökohtainen olemus tulevat huomioiduksi muiden tekijöiden ohella. (Vaahtio 2002, 145–146.) Tutkimusten mukaan miellyttävä ulkonäkö voi helpottaa työhaastatteluun pääsemistä (esim. Ruffle & Shtudiner 2014) ja työpaikan saamista (Kwan & Trautner 2009, 49). Nicksonin ja tutkijakumppaneiden (2012, 205) mukaan enemmistö kaupan sekä hotellija ravintola-alan työnantajista näki oikean ulkonäön olevan jopa ratkaiseva valintaperuste työntekijän valinnassa.

Ulkonäön ja ruumiin koon perusteella rekrytointitilanteissa tehdään johtopäätöksiä työntekijän ahkeruudesta tai osaamisen asteesta (ks. Kulmala 2004, 13). Huzellin ja Larssonin (2012, 119) mukaan työnantajat tarkkailevat työhaastattelutilanteissa työnhakijan painoa, kuntoa ja merkkejä tupakoimisesta. Toivottu piirre on terve ulkonäkö, johon liitetään aktiivisuus, energisyys, itsekuri, itsekontrolli ja tahdonvoima. Näin terveen näköiseen työntekijään yhdistetään ajatukset siitä, että hänellä on voimassaoleva ”valtakirja” työelämään ja yhteiskuntaan.

Tutkimusten mukaan rekrytointivaiheessa kielteisesti vaikuttaneita tekijöitä ovat olleet ikä, naissukupuoli ja ulkonäkö (Ruoholinna 2011, 92), ylipaino, huonokuntoisuus ja tupakointi (Huzell & Larsson 2012, 119), näkyvät tatuoinnit (Ruotsalainen 2012, 258) ja liiallinen ”laittautuminen”, jolloin ulkonäkö ei ole ollut sopusoinnussa tarjolla olevan työtehtävän kanssa (Vaahtio 2005, 105). Työnantajan näkökulmasta ei-toivotut työnhakijan piirteet ovat riski sairauspoissaoloille ja edustavat negatiivisia ominaisuuksia kuten apatiaa, välinpitämättömyyttä ja itsekurin puutetta (Huzell & Larsson 2012, 119).

Ulkonäön ja ansiotulojen välisissä yhteyksissä on havaittu hyvännäköisten työntekijöiden parempi palkkakehitys verrattuna tavanomaisen näköisiin työntekijöihin. (esim. Hamermesh & Biddle 1993, 1187, 1192.) Myös Suomessa on näyttöä siitä, että ulkonäöllä ja palkkauksella on yhteyttä, sillä ylipainoiset naiset saavat keskimäärin muita naisia alhaisempaa palkkaa (Härkönen 2008, 14) ja heillä on myös korkeampi riski joutua työttömäksi (Härkönen & Räsänen 2008). Lisäksi miellyttävä ulkonäkö vaikuttaa työsuorituksen tehokkuusarviointiin myönteisesti (Huzell & Larsson 2012, 119). Myös politiikassa vaaliedokkaiksi asettuneet hyötyivät miellyttävästä ulkonäöstä, koska heidän arvioitiin menestyvän paremmin sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa (Berggren, Jordahl & Poutavaara 2010).

Uuden työruumiin tutkimussuuntauksessa on tarkasteltu erityisesti palvelualan ammattilaisten ruumiillisuutta ja ulkonäköä. Palvelutyön yhteydessä on alettu puhua myös esteettisestä työstä. Esteettinen työ nähdään yritysten imagona, joka luodaan työntekijöiden esteettisellä työllä. Työruumiin esteetisoiminen edellyttää työruumiilta esteettisiä ja ilmaisullisia taitoja, jotka yhdistetään työntekijän ihanteelliseen persoonaan ja terveyteen. (Kinnunen & Seppänen 2009, 6.) Työntekijöiden ulkonäköä muovataan ja korostetaan esimerkiksi pukeutumis- ja meikkaussääntöjen avulla (Julkunen 2008, 153).

Tutkimusten mukaan työntekijät ovat tietoisia vallitsevista työelämän ulkonäkönormeista ja pyrkivät lisäämään tätä henkilökohtaista pääomaansa pärjätäkseen työelämässä. Huoliteltu ulkonäkö ja pukeutuminen nähdään osana uskottavan ammatillisuuden rakentamista (esim. Kinnunen & Seppänen 2009, 6, 13). Osa naisista hakee myös uskottavuutta leikkaamalla hiuksensa lyhyiksi (esim. Kwan & Trautner 2009, 55–56). Miehet puolestaan voivat pönkittää maskuliinisuuttaan urheiluasuilla osoittaen kestävyttä, valtaa, voimaa ja menestystä (Nieminen 2010, 37–40).

Johtamistyössä ulkonäköön yhdistetään merkkejä itsenäisyydestä, kontrollista ja menestyksestä – erityisesti pituuden arvioidaan symboloivan valtaa ja pätevyyttä ja vaikuttavan myönteisesti sekä naisten että miesten esimies- ja johtamistyöhön (ks. Kauppinen 2004, 25). Naisjohtajien ruumiillisuutta tarkkaillaan miehiä tarkemmin arvioitaessa heidän johtamistaitojaan (Sinclair 2011, 120). Naisjohtajilta edellytetään naisellista ja nuorekasta ulkonäköä. Naisten sukupuolitetoinen johtamiskäyttäytyminen edellyttää tasapainoilua femiinisyyden ja maskuliinisuuden välillä. Liian femiinisten piirteiden arvioidaan vähentävän uskottavuutta ja tehokkuutta ja liika maskuliinisuus taas on ristiriidassa naiseen kohdistuvien sukupuolirooliodotusten kanssa. (Julkunen 2003, 42, 102; Lämsä 2011, 55; Puttonen 2011, 63.) Tutkimusten mukaan ikääntyminen voi kuitenkin myös lisätä naisjohtajien uskottavuutta ja arvostusta (Karento 1999, 157), sillä työelämässä arvostetut piirteet, kuten itsenäisyys, rohkeus ja itsetunto ovat vahvistuneet myös naisilla iän myötä (ks. Kujala 2006, 178).

Tutkimuksen toteutus

Tutkimusasetelma, aineisto ja analyysimenetelmät

Kyselytutkimuksen yksilöidyt tutkimustehtävät olivat:

1. kuvata kuusikymmentävuotiaiden näkemyksiä ulkonäöstään

2. tarkastella kuusikymmentävuotiaiden ulkonäköön panostamista ja sen yhteyttä työmarkkina-asemaan

Tutkimus toteutettiin osana Itä-Suomen yliopiston Kuopion hyvinvointitutkimuskeskuksen (KWRC) ikääntymiseen varautumisen toimenpideohjelman (2012–2021) Ikäinnovaatio 2012–2014 –hankkeen Ikääntyminen ja hyvinvointi Pohjois-Savossa (IKIPOSA) – tutkimusta. IKIPOSA-tutkimuksessa kerättiin tietoa ikääntyvien pohjoissavolaisten henkilöiden hyvinvoinnista, toimintakyvystä ja terveydestä. Tutkimukselle haettiin lausuntopyyntö tutkimuseettiseltä toimikunnalta. Kyselylomake laadittiin huomioiden olemassa olevat validit mittarit, joita käytettiin suoraan tai soveltaen. Kyselylomake sisälsi strukturoituja ja avoimia kysymyksiä. Tutkimuksen taustamuuttujat muodostuivat tutkimustarpeiden ja aikaisempien tutkimusten perusteella. Taustatietojen lisäksi kyselylomakkeessa oli seitsemän erillistä kokonaisuutta, joita olivat vapaa-aika ja harrastukset, ravitsemus, sosiaaliset suhteet, terveys, ulkonäkö, saatu ja annettu apu sekä tulevaisuuden suunnitelmat. Ulkonäköä koskevat kysymykset laadittiin tätä tutkimusta varten. Kyselylomake esitettiin viidellä henkilöllä.

IKIPOSA-tutkimus toteutettiin postikyselynä ja sen vastaanottajina olivat kaikki vuonna 2012 Pohjois-Savossa asuvat 60 ja 70 vuotta täyttävät henkilöt. Vastaanottajia oli yhteensä 5822, joista 60-vuotiaita oli 3902 ja 70-vuotiaita 1920. Tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa kyselylomakkeen palautti 1832 henkilöä vastausprosentin jäädessä 32 prosenttiin, uusintakysely nosti vastausten määrää (2496) 43 prosenttiin. Tämän artikkelin otoksena ovat pohjoissavolaiset vuonna 2012 60 vuotta täyttäneet henkilöt (N=3902). Heistä kyselyyn vastasi 1515 henkilöä vastausprosentin ollessa 39 %.

Kyselylomake sisälsi kysymyksiä vastaajien taustatiedoista, joista tähän artikkeliin valittiin seuraavat muuttujat: sukupuoli, siviilisäätö (naimaton, naimisissa, avoliitossa, eronnut tai asumuserossa, leski, rekisteröi-

ty parisuhde), koulutusaste (perusaste, keskiaste, korkea-aste), työelämäosallisuus (kokopäivätyö, osa-aikatyö, työttömyys, sairausloma, osa-aikaeläke, eläke iän tai työvuosien perusteella, osa-aikainen työkyvyttömyyseläke, työkyvyttömyys- tai työttömyyseläke) viimeisen kolmen kuukauden aikana sekä ammattiryhmä, jossa vastaajat olivat työskennelleet pisimpään työurallaan. Ammattiryhmässä vaihtoehdot olivat: yrittäjä tai yksityinen ammatinharjoittaja, johtavassa asemassa toisen palveluksessa, ylempi toimihenkilö tai erityisasiantuntija, alempi toimihenkilö, työntekijä, maatalousyrittäjä tai muu maatalous- tai metsätyöntekijä (esim. metsäkoneenkuljettaja), kotiäiti tai koti-isä, työ perheen tai kodin piirissä sekä muu ammattiryhmä.

Vastaavasti ulkonäköä kuvaaviksi selitettäviksi muuttujiksi valittiin seuraavat Likert-pohjaiset muuttujat: vastaajien tyytyväisyys ulkonäkönsä, ulkonäön tärkeys ja oman ulkonäön arviointi suhteessa muihin samankäisiin. Suhtautumista ulkonäköön kysyttiin lisäksi kysymyksellä kuinka usein vastaajat ovat viimeisen puolen vuoden aikana olleet huolestuneita ulkonäkönsä muuttumisesta ja kokeneet haluavansa olla nuorempia. Vastausvaihtoehdot olivat ”viikoittain”, ”kuukausittain”, ”harvemmin” ja ”en lainkaan”. Ulkonäköön panostamista kartoitettiin kysymyksellä ”Kuinka usein olette viimeisen puolen vuoden aikana tehnyt seuraavia asioita?” ”Ostanut uusia vaatteita”; ”Ostanut kosmetiikkaa” ja ”Laihduuttanut ulkonäköne takia”. Ulkonäön korjausleikkauksessa käymistä kysyttiin vaihtoehdoilla: ”en ole käynyt tai harkinnut käyvänä”, ”olen harkinnut, mutta en ole käynyt” ja ”kyllä, olen käynyt”.

Aineistosta selvitettiin ulkonäköön ja sukupuolen, koulutustaustan, työelämäosallisuuden ja ammattiuran yhteyttä ristiintaulukoiden ja Khiin neliötestin avulla. Lisäksi tutkimuksessa käytettiin ulkonäköön panostamisen summamuuttujaa, joka perustui kolmeen kysymykseen (vaatteiden ja kosmetiikan ostamisen sekä laihduttamisen useus). Ulkonäköön panostamisen summamuuttuja laadittiin ai-

kaisempaan teorian tietoon perustuen (esim. Francis 2011; Iltanen 2007; Julkunen 2003; Kujala 2006; Slevin 2010.) Summamuuttuja pisteytettiin suunnan mukaisesti, eli mitä isompi pistemäärä, sitä enemmän ulkonäköön panostamista esiintyi. Summamuuttujan sisäistä yhtenäisyyttä arvioitiin Cronbachin alfa-kertoimella, jonka raja-arvona pidetään $\alpha = .60$. Ulkonäköön panostamisen alfa-kerroin jäi hieman tämän alle ($\alpha = .59$), mutta reliabilitteettiä ei haluttu nostaa alfa-kertoimen arvoa alentavan muuttujan (laihduuttamisen useus) jättämisellä pois, sillä se olisi alentanut mittarin validiteettiä. Ulkonäköön panostamista tutkittiin lineaarisen regressioanalyysin avulla, jolla on mahdollista tarkastella useamman selittävän muuttujan vaikutusta selitettävään muuttujaan. Malliin otettiin mukaan taustamuuttujista sukupuoli, koulutus, ammattiura ja työelämäosallisuus. Myös vastaajan taloudellinen tilanne lisättiin malliin, koska sillä oli Khiin neliötestin mukaan yhteyttä tutkittavaan ilmiöön. Muuttujien riippumattomuutta testattiin Durbin-Watson- testillä, jonka arvon (1,890) perusteella muuttujissa ei esiinny multikollineaarisuutta.

Analyysissa käytettiin tilastollisissa tutkimuksissa yleisesti käytössä olevaa 0,05:n riskitasoa. Mallista raportoidaan selittävien muuttujien β -kerroin (standardoitu regressiokerroin), p- ja F-arvot sekä mallin korjattu selitysaste. Selittäjien suhteelliset β -kertoimet ovat välillä [-1,1] ja itseisarvoltaan suurimmat arvot vaikuttavat selitettävään voimakkaimmin. P-arvo kertoo mallin selittäjien merkitsevyydestä ja regressiokertoimen tilastollisesta merkitsevyydestä sekä F-arvo puolestaan tilastollisesta merkitsevyydestä selitysasteen muutokselle. Mallin korjattu selitysaste kuvaa sitä, kuinka paljon selitettävän muuttujan vaihtelusta selittyy mallissa mukana olevilla muuttujilla. Ensin tarkastellaan sitä, mikä on selitettävän muuttujan ja yhden selittävän muuttujan yhteys, kun muiden muuttujien vaikutusta ei ole otettu huomioon. Tämän jälkeen selittävät muuttujat lisätään yksi kerrallaan malliin mukaan. Askeltavan menettelyn avulla

la nähdään, miten yhden tai useampien selittävien yhteys selitettävään muuttuu, kun jonkin muun muuttujan vaikutus huomioidaan.

Taustatiedot ja kuvaus vastaajista

Taulukossa 1 on esitetty tutkimukseen osallistuneiden taustatiedot. Kuusikymmentävuotiaista vastaajista oli naisia 55 prosenttia (833) ja miehiä 45 prosenttia (682). Taulukosta voi havaita, että vastaajista noin puolet (51 %) oli mukana työelämässä, työskennellen joko kokopäiväisesti 667 (44 %) tai osa-aikaisesti 107 (7 %). Työttömiä vastaajien joukossa oli yli kolmannesosa. Yli kolmannes oli ollut eri-

muotoisilla eläkkeillä viimeisen kolmen kuukauden aikana. Naisilla oli korkeampi koulutus kuin miehillä, mutta se ei näkynyt heidän työtehtävissään, sillä suurin osa heistä oli työskennellyt ammattituntonaan pisimpään työntekijöiden ja alempien toimihenkilöiden tehtävissä. Miehillä oli tavallisimmin perusasteen koulutus, ja suurin osa heistä oli työskennellytkin työntekijän tehtävissä. Korkea-asteen koulutetuista naisista 10 prosenttia oli sijoittunut johtaviin tehtäviin ja 30 prosenttia ylemmän toimihenkilön tai erityisasiantuntijan tehtäviin, kun vastaavan koulutuksen saaneista miehistä useampi oli työskennellyt johtavissa tehtävissä (18 %) ja ylempinä toimihenkilöinä tai erityisasiantuntijoina (39 %). Miehistä oli

Taulukko 1. Vastaajien taustatiedot.

	Naiset (n=790- 833)	Miehet (n= 653-682)
Työelämäosallisuus		
Kokopäivätyö (ns)	44,7	43,3
Osa-aikatyö (p=0,004)	8,8	5,0
Työtön (ns)	12,2	13,8
Sairausloma (ns)	3,1	2,9
Osa-aikaeläke (p≤ 0,001)	8,5	4,3
Eläke iän tai työvuosien perusteella (p=0,017)	7,4	10,9
Osa-aikainen työkyvyttömyyseläke (p=0,005)	4,9	2,2
Työkyvyttömyys/työttömyyseläke (p= 0,012)	14,9	19,8
Koulutus (p=0,037)		
Perusaste	32,2	38,2
Keskiaste	33,6	32,7
Korkea-aste	34,2	29,1
Ammattiryhmä (p<0,001)		
Yrittäjä/yksityinen ammatinharjoittaja	6,0	12,5
Johtavassa asemassa toisen palveluksessa	4,4	6,2
Ylempi toimihenkilö/erityisasiantuntija	11,5	13,4
Alempi toimihenkilö	23,6	11,8
Työntekijä	41,4	43,9
Maatalousyrittäjä, maatalous/metsätyöntekijä	7,8	7,8
Kotiäiti/koti-isä/työ perheen ja kodin piirissä	2,5	-
Muu	2,8	4,4
Siviilisääty (p=0,018)		
Naimaton	6,8	8,4
Naimisissa	63,6	64,1
Avoliitossa	9,9	11,9
Eronnut/asumusero	13,9	13,2
Leski	5,7	2,4
Rekisteröity parisuhde	0,1	-

myös yrittäjiä enemmän kuin naisissa. Suurin osa vastaajista, 64 prosenttia, oli avioliitossa. Ammattiryhmittäin tarkasteltuna ($p < 0,001$) muita useammin avioliitossa olivat johtavassa asemassa työskentelevät, ja vähiten avioliittoja oli työntekijöillä. Eronneita oli eniten yrittäjissä ja leskiä eniten maa- ja metsätalouden ammateissa toimivissa.

Ulkonäköön suhtautuminen

Taulukossa 2 on esitetty ulkonäköön suhtautuminen sukupuolittain tarkasteltuna. Sukupuoli osoittautui tilastollisesti merkitseväksi tekijäksi ($p < 0,001$) ulkonäköön tyytyväi-

syydessä, ulkonäön kokemisessa tärkeänä, huoleen ulkonäön muuttumisesta ja sillä oli yhteyttä haluun olla nuorempi ($p = 0,046$). Taulukosta 2 nähdään, että suurin osa vastan-
neista (70 %) oli tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä ulkonäkönsä. Sen sijaan suurempi osuus naisista (14 %) kuin miehistä (8 %) oli ulkonäkönsä tyytymättömiä. Tämä tutkimus tukee aikaisempaa tutkimusnäyttöä, jonka mukaan ikääntyvät miehet ovat tyytyväisempiä ulkonäkönsä kuin naiset (esim. Homan & Boyatzis, 2009, 233). Naisten tyytymättömyyttä voidaan selittää osaltaan sillä, että heillä ikään liittyy enemmän myös ulkonäköön kohdentuvia ikänormeja (Granleese & Sayer 2006, 500) ja että he arvioivat ulkonäköään

Taulukko 2. Suhtautuminen ulkonäköön sukupuolittain tarkasteltuna.

	Naiset (n=790- 833)	Miehet (n= 653-682)
Tyytyväisyys ulkonäköön ($p < 0,001$)		
Erittäin tyytyväinen	4,0	6,2
Tyytyväinen	66,4	63,8
En osaa sanoa	15,4	22,2
Ei kovinkaan tyytyväinen	13,0	7,1
Ei ollenkaan tyytyväinen	1,2	0,7
Ulkonäön tärkeäksi kokeminen ($p < 0,001$)		
Erittäin tärkeä	3,2	2,1
Tärkeä	51,7	26,2
En osaa sanoa	15,5	18,8
Ei kovinkaan tärkeä	26,9	44,2
Ei lainkaan tärkeä	2,7	8,7
Huolen kokeminen ulkonäön muuttumisesta ($p < 0,001$)		
Viikoittain	3,7	1,7
Kuukausittain	9,1	2,4
Harvemmin	51,8	32,9
Ei lainkaan	35,5	63,0
Kokenut halua olla nuorempi ($p = 0,046$)		
Vähintään kuukausittain	10,0	14,4
Harvemmin	41,7	39,3
Ei lainkaan	48,2	46,3
Näkemyks ulkonäöstä suhteessa muihin (ns)		
Selvästi nuorekkaammaksi	10,5	9,2
Nuorekkaammaksi	43,6	39,0
Samankaltaiseksi	43,0	47,9
Vanhemmaksi	2,4	3,2
Selvästi vanhemmaksi	0,5	0,7

kriittisemmin kuin miehet (esim. Purhonen & Turunen 1999, 37). Parisuhteessa elävät naiset olivat ulkonäköönsä tyytyväisempiä kuin muissa siviilisäädöissä elävät ($p < 0,001$.)

Työelämäosallisuudella ja ulkonäköön tyytyväisyydellä oli yhteyttä kokopäivätyössä ($p = 0,021$), työttömien ($p = 0,004$) ja työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä ($p = 0,016$) olevien naisten suhteen. Kokopäivätyössä olevat naiset olivat muita tyytyväisempiä. Työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä olevissa oli myös enemmän ulkonäköönsä tyytymättömiä kuin muissa työelämäntilanteissa olevissa naisissa. Vastauksia voi tulkita työkyvyttömyyden syiden näkökulmasta, jolloin vastaajilla ei mahdollisesti toimintakyvyn mataluudessa ole voimavaroja ulkonäöstä huolehtimiselle huomion kiinnittyessä muihin hyvinvoinnin kannalta tärkeämpiin osa-alueisiin. Miehillä ammattiryhmällä ja ulkonäköön tyytyväisyydellä ei ollut yhteyttä, mutta naisten osalta yhteyttä löytyi ($p = 0,029$). Naisista ulkonäköönsä tyytyväisimpiä olivat kotona työskentelevät sekä yrittäjät ja yksityiset ammatinharjoittajat. Heidän muita ammattiryhmiä positiivisempi suhtautuminen ulkonäköönsä voi johtua useista tekijöistä, kuten esimerkiksi vähäisemmistä ulkonäköpaineista. Eniten ulkonäköönsä tyytymättömiä (19 %) oli johtavassa asemassa työskentelevissä naisissa. Tyytymättömyys voi kertoa johtajanaisiin kohdistuvasta sosiaalisesta kontrollista, joka on tiukempaa kuin vastaavassa asemassa olevilla miehillä.

Naisten ja miesten vastaukset poikkesivat toisistaan kysyttäessä ulkonäön tärkeydestä. Naisista yli puolet (55 %) piti ulkonäköä tärkeänä tai erittäin tärkeänä, kun taas miehistä näin vastasi alle kolmasosa (28 %.) Noin kolmannes (30 %) naisista ja puolet miehistä (53 %) eivät pitäneet ulkonäköään kovinkaan tai lainkaan tärkeänä (ks. taulukko 2.) Naisista kokopäivätyössä olevilla ulkonäön tärkeys nousi esille ($p = 0,034$.) Työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä olevat naiset pitivät ulkonäköä harvemmin tärkeänä kuin muut naiset. Naisista ulkonäön tärkeimpänä kokivat

johtavassa asemassa olevat ja vähiten tärkeänä maa- ja metsätalousammateissa toimivat. Ulkonäön tärkeäksi kokemisen vaihtelu oli naisilla eri ammattiryhmissä suurta, vaihdellen 39 ja 69 prosentin välillä. Miehistä ulkonäön tärkeyttä arvostivat eniten alemmat toimihenkilöt (36 %) ja vähiten maa- ja metsätalouden ammateissa toimivat (22 %).

Naiset (13 %) kokivat huolta ulkonäön muuttumisesta useammin kuin miehet (4 %), vaikka suurin osa naisista (87 %) eikä miehistä (96 %) olleet huolissaan ulkonäön muuttumisesta. Naisten suuremmasta huolesta ulkonäön muuttumisen suhteen ovat raportoineet aiemmin myös Homan ja Boyatz (2009, 233). Monteparen (2006,106) mukaan ihmiset, jotka olivat huolissaan vanhenemisesta, olivat myös tietoisempia iän mukanaan tuomista ulkonäön muutoksista.

Työelämäosallisuudella ja ammattiryhmällä ei tämän tutkimuksen mukaan ollut yhteyttä huoleen ulkonäön muuttumisesta. Sen sijaan koulutustausta vaikutti, sillä korkeammin koulutetut kokivat hieman enemmän huolta ulkonäön muuttumisesta ($p = 0,018$) kuin perus- tai keskiasteen koulutetut henkilöt. Koulutuksella, työelämäosallisuudella ja ammattiryhmällä ei tämän tutkimuksen mukaan ollut yhteyttä toiveeseen olla nuorempi. Edellisistä tuloksista poiketen osittain yllättävää oli se, että miehet olisivat jonkin verran naisia useammin halunneet olla ikäistään nuorempia ($p = 0,046$).

Tutkimuksessa vastaajia pyydettiin vertaamaan omaa ulkonäköään muiden samankäisten ulkonäköön: Noin puolet vastaajista arvioi itsensä ikäisiään nuorekkaamman näköisiksi. Siviilisäätö vaikutti naisten käsityksiin ($p = 0,003$), sillä nuorekkaamman näköisiksi heistä itsensä kokivat avioliitossa olevat (59 %) ja itsensä vanhemman näköisiksi kokevia puolestaan oli eniten leskissä (13 %). Koulutustaustalla oli jonkin verran merkitystä ($p = 0,019$), sillä korkeammin koulutetut kokivat ulkonäkönsä muita useammin nuorekkaiksi. Tarkasteltaessa asiaa työelämän eri tilanteissa oleviin, yli puolet kokopäivätyössä ole-

vista naisista (58 %) ja miehistä (53 %) kokivat näyttävänsä nuorekkaammilta kuin muut samanikäiset. Sekä naiset että miehet, jotka olivat työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkkeellä, kokivat itsensä muita useammin vanhemman (7 %) ja harvemmin nuorekkaamman näköiseksi kuin ikäisensä. Ammattiryhmällä ei ollut yhteyksiä oman ulkonäön arvioimisessa suhteessa muihin, vaikkakin tarkasteltaessa asiaa sukupuolittain, naisten vastauksissa merkitsevyyttä löytyi ($p=0,001$). Nuorekkaamman näköiseksi itsensä tunsivat yrittäjät ja ikäistään vanhemman näköiseksi maa- ja metsätalouseläntien ammateissa toimivat naiset.

Ulkonäköön panostaminen

Aikaisemman tutkimuksen mukaan ulkonäköön panostaminen Suomessa ei ole sosiaalisesti täysin hyväksyttävää, sillä ulkonäköön kohdistuvaa rahankäyttöä halutaan vähentää ja vaatteidenkin ostamista halutaan selittää tarvelähtöisenä (Sarpila 2013, 50). Kuitenkin on näyttöä siitä, että ammatillinen uskottavuus ja arvovalta ovat riippuvaisia esimerkiksi asianmukaisesta pukeutumisesta (Kamila 2012, 72). Ulkonäkö ja siihen panostaminen nähdään merkittävänä kulttuurisen vuorovaikutuksen välineenä, jolla ilmaistaan statusta, sukupuolta tai ikäryhmään kuulumista (ks. Vakimo 2001, 231).

Taulukosta 3 nähdään, miten muuttajat selittävät ulkonäköön panostamista. Ensimmäisestä mallista on nähtävissä, että sukupuoli selittää 16,2 prosenttia ulkonäköön panostamisen vaihtelusta. Naiset panostavat ulkonäköönsä enemmän kuin miehet. Sukupuoli oli myös tilastollisesti erittäin merkitsevä selittäjä kaikissa malleissa.

Mallissa 2 on mukana koulutusaste, jolloin mallin selitysaste nousee yhden prosenttiyksikön (17,1 %). Suurempi positiivinen β -kerroin osoittaa, että korkea-asteen koulutetut panostavat ulkonäköönsä muita enemmän. Tässä mallissa korkea-asteen koulutus on tilastollisesti merkitsevä selittäjä. Kolmannessa

mallissa on sukupuolen ja koulutustaustan ohella huomioitu ammattiura. Kuten taulukosta 3 nähdään, ammattiura lisää mallin selitysosuutta vain hieman (17,8 %). Mallin mukaan ylempien toimihenkilöiden ja erityisasiantuntijoiden sekä alempien toimihenkilöiden ammattiurilla oli yhteyttä ulkonäköön panostamiseen. Mallista voidaan myös nähdä, että maatalousyrittäjien ja kotityötä tekevien keskuudessa ulkonäköön panostaminen oli vähäistä. Taulukon 3 mallissa 4 on sukupuolen, koulutusasteen ja ammattiuran lisäksi otettu mukaan toimeentulo. Toimeentulolla on positiivista yhteyttä ulkonäköön panostamiseen, mutta se ei ole tilastollisesti merkitsevää. Mallin 4 selitysaste on 17,9 %.

Viidenteen malliin (ks. taulukko 3) on sukupuolen, koulutustaustan, ammattiuran ja toimeentulon lisäksi otettu työelämäosallisuus. Kokopäivätyö nousee tilastollisesti merkitseväksi selittäjäksi ulkonäköön panostamisessa. Sen sijaan työttömyys ja sairausloma ovat yhteydessä vähäisempään ulkonäköön panostamiseen. Viidennessä mallissa ammatturien kohdalla voimme havaita, että maatalousala selittää vähäisempää ulkonäköön panostamista ja ylempien toimihenkilöiden ja erityisasiantuntijoiden ammatti selittää jonkin verran ulkonäköön panostamista. Viidennen mallin selitysasteen muutos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Koko mallin selitysaste on 18,5 %.

Tutkimuksessa selvitettiin myös vastaajien ulkonäön korjausleikkauksissa käymistä. Koska korjausleikkauksissa käyneitä oli kaiken kaikkiaan vähän ($n=30$), sitä tutkittiin Khiin neliötestin avulla. Tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ei löytynyt koulutustaustaan eikä työelämäosallisuuteen nähden. Kun korjausleikkauksissa käymistä tarkasteltiin sukupuolittain, nousivat tilastolliset erot merkitseviksi ($p<0,001$), sillä leikkauksessa käyneistä suurin osa oli naisia (83 %). Myös korjausleikkaukseen hakeutumista oli harkinnut useampi nainen (8 %) kuin mies (2 %). Naisten osalta myös ammattiryhmällä oli merkitystä ($p=0,008$). Yrittäjät ja yksityiset ammatinhar-

Taulukko 3. Ulkonäköön panostamisen regressiomalli (N=1115.)

Selittävä muuttuja	Malli 1		Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5
	n	β	β	β	β	β
Sukupuoli						
Nainen	833	0,403***	0,397***	0,394***	0,392***	0,387***
Mies	682	(a)	(a)	(a)	(a)	(a)
Koulutusaste						
Perusaste	503		(a)	(a)	(a)	(a)
Keskiaste	478		0,063**	0,042 ns	0,40 ns	0,031 ns
Korkea-aste	460		0,121***	0,052 ns	0,047 ns	0,021 ns
Ammattiura						
Yrittäjä	132			0,041 ns	0,040 ns	0,021 ns
Johtaja	77			0,067 ns	0,067 ns	0,053 ns
Ylempi toimihenkilö	182			0,141**	0,137**	0,127*
Alempi toimihenkilö	270			0,120*	0,119*	0,103 ns
Työntekijä	627			0,075 ns	0,078 ns	0,061 ns
Maatalousyrittäjä	115			0,003 ns	0,004 ns	-0,007 ns
Kotityö	20			0,005 ns	0,007 ns	0,008 ns
Muu työ	52			(a)	(a)	(a)
Toimeentulo						
Riittävä	1088				0,042 ns	0,014 ns
Riittämätön	404				(a)	(a)
Työelämäosallisuus						
Kokopäivätyö	667					0,115***
Osa-aikatyö	107					0,006 ns
Työtön	196					-0,029 ns
Sairausloma	46					-0,015 ns
Osa-aikaeläke	100					0,048 ns
Eläke	136					0,034 ns
Osa-aikainen työttömyyseläke	56					0,051*
Työkyvyttömyys/työttömyyseläke	259					(a)
Korjattu selitysaste		0,162	0,171	0,178	0,179	0,185
Mallin tilastollinen merkitsevyys		257,4***	92,7***	29,7***	27,3***	18,0***
Selitysasteen muutos		0,162***	0,011***	0,011*	0,002 ns	0,015***

***p<0,001; **p<0,01; *p<0,05; ns=p>0,05; (a) referenssikategoria

joittajat ja johtavassa asemassa työskentelevät naiset olivat korjauttaneet ulkonäköään kosmeettisen kirurgian avulla muissa ammattiryhmissä työskenteleviä useammin.

Tutkimuksen rajoitukset

Tutkimukseen sisältyy joitakin rajoituksia. Ensinnäkin empiirinen aineisto kerättiin kyselytutkimuksena Pohjois-Savossa, ja vastausprosentti jäi matalaksi.

Vastaajilta saadun palautteen perusteella kysely koettiin pitkäksi, ja tämä on osittain vaikuttanut alhaiseksi jääneeseen vastausprosenttiin. Mahdollisesti sairaimmat ja huonokuntoisimmat henkilöt ovat jättäneet vastaamatta kyselyyn, kun taas aktiiviset ja toimintakykyiset ovat olleet kyselyyn vastaamisessa aktiivisempia. Katoanalyysissä tarkasteltiin vastaamatta jättäneitä sukupuolen, iän sekä asuinpaikkakunnan suhteen. Sukupuolen ja iän mukaan tarkasteltuna aliedustettuina olivat 60-vuotiaat miehet, joista 34 prosenttia oli vastannut kyselyyn. Asuinpaikkakunnan mukaan sekä keskiarvoa alhaisempia kuin myös korkeampia vastausprosentteja saatiin maa-seutumaisista kunnista. Tutkimuksen empiirisen osan tuloksia voidaan pitää kuitenkin suuntaa antavina pohjoissavolaisten ikääntyneiden näkemyksistä ulkonäköään kohtaan, mutta yleistettäviä johtopäätöksiä ei ole syytä tehdä. Tämän vuoksi aihetta tulisi tutkia myös maantieteellisesti muilla alueilla. Toinen rajoitus liittyy tutkimuksen mittariin, sillä ulkonäköön panostamisen tutkimiseksi laaditut kysymykset voidaan nähdä sukupuolittuneina.

Yhteenveto ja keskustelu

Tämän artikkelin tavoitteena oli avata keskustelua ulkonäön yhteydestä työelämään aikaisemman tutkimustiedon ja kuusikymmentävuotiaisiin kohdistuneen empiirisen kyselytutkimuksen avulla. Ulkonäköön liittyvä tutkimus on runsasta ja monitieteistä, joten tä-

hän artikkeliin on valikoitu vain joitakin näkökulmia eri tieteenaloilta. Tutkimusaiheena ulkonäkö herättää ristiriitaisia tunteita. Ulkonäöstä puhuttaessa on muistettava, että vaikka se niin työelämässä kuin yksilötasolla näyttäytyy tärkeänä, jää se kuitenkin sivuosaan työn kannalta tärkeämpien ja yksityiselämässä hyvinvoinnin kannalta merkityksellisempien tekijöiden tieltä. Lisäksi nuorekkuiden ja hyvän ulkonäön ihanne eivät koske samalla tavalla kaikkia ammatteja.

Stereotypiat ulkonäön suhteen eivät edistä hyvinvointia. Työelämä, mainonta ja media asettavat naiset ja miehet ulkonäön suhteen eriarvoiseen asemaan. Ulkonäkö näyttäytyy ongelmallisempana ikääntyville naisille kuin ikääntyville miehille. Kauppinen (2004, 25) onkin arvioinut, että kaunistautumistyöstä on muodostunut etenkin naisille kolmas kompetenssialue työn ja perhe-elämän lisäksi. Tämän tutkimuksen tulokset eivät sen suhteen tuottaneet yllätyksiä. Vaikka naisistakin suurin osa oli tyytyväisiä ulkonäkönsä, heidän keskuudessa oli enemmän tyytymättömiä ulkonäkönsä, he pitivät ulkonäköä tärkeämpänä ja kokivat huolta ulkonäön muuttumisesta useammin kuin miehet. Näin naisten omat käsitykset ulkonäöstään olivat kriittisempiä kuin miesten. Naiset myös panostivat ulkonäkönsä miehiä useammin. Johtopäätöksenä voidaan esittää, että normittava naisen ulkonäköihanne määrittää jossakin määrin myös tämän tutkimuksen kuusikymmentävuotiaiden naisten naisena olemista ja että naiset kokevat riittämättömyyttä ulkonäkönsä suhteen ja tämän kokemuksen helpottamiseksi ulkonäköön panostetaan ajallisia ja taloudellisia resursseja.

Tuloksissa huomio kiinnittyi vastaajien koulutustaustaan ja ulkonäön yhteyksiin. Korkeamman asteen koulutetut kokivat ulkonäkönsä nuorekkaimmiksi, mutta toisaalta he myös kokivat huolta ulkonäön muuttumisesta enemmän ja panostivat ulkonäkönsä enemmän kuin alemmissa koulutusasteissa olevat vastaajat. Koulutus oli lisännyt vastaajien mahdollisuuksia uralla etenemiseen ja pa-

rempaan toimeentuloon, mutta samalla koulutus oli lisännyt myös vastaajien ulkonäköpaineita. Aikaisempien tutkimusten mukaan korkeasti koulutetuilta ja vaativissa tehtävissä työskenteleviltä, ja erityisesti naisilta edellytetään huoliteltua imagoa, ja viehättävyys ja ulkonäkö nähdään merkityksellisinä heidän työpaikoillaan. (Granleese & Sayerin 2005, 500).

Tämä tutkimus nosti esille, että eri työelämätilanteissa olevilla on ulkonäön suhteen erilainen status. Kokopäivätyössä olevat olivat tyytyväisimpiä ulkonäkönsä ja he kokivat ulkonäön myös tärkeänä. He myös kokivat itsensä muita ikäisiään nuorekkaammaksi. Tulosten perusteella voidaan todeta, että kokopäivätyö vaikutti positiivisesti ulkonäön suhtautumiseen ja lisäsi myös tilastollisesti merkittävästi ulkonäköön panostamista. Työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä olevat naiset taas olivat ulkonäkönsä tyytymättömiä eivätkä he myöskään pitäneet ulkonäköä niin tärkeänä kuin muissa työelämätilanteissa olevat naiset. He panostivat ulkonäkönsä muissa työelämätilanteissa olevia vähemmän. Työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeellä olevat naiset ja miehet kokivat itsensä myös muita useammin vanhemman näköiseksi.

Ammattiryhmittäin tarkasteltuna erot ulkonäköön suhtautumisessa ja siihen panostamisessa olivat suuria. Maatalousalan ammateissa toimiville ulkonäkö ei ollut tärkeä eivätkä he myöskään ulkonäkönsä panostaneet. Maatalousalan ammateissa työskentelevät naiset tunsivat itsensä ikäistään vanhemman näköisiksi. Naisista ulkonäkönsä tyytyväisimpiä olivat kodin ja perheen piirissä työskentelevät naiset, joiden tyytyväisyyttä voitaisiin selittää sillä, että heidän ulkonäkönsä ei ole jatkuvan ulkopuolisen paineen kohteina. Tästä kertoo myös se, että kotityötä tekevät eivät juurikaan panostaneet ulkonäkönsä. Tyytymättömiä ulkonäkönsä olivat johtavassa asemassa olevat naiset, joiden ruumiillisuutta tarkkaillaan arvioidessa heidän johta-

mistaitojaan. Johtavassa asemassa olevat naiset ovat muita ammattiryhmiä tiukemman sosiaalisen kontrollin alla. Tästä kertoo myös se, että he pitivät ulkonäköä muissa ammattiryhmissä olevia naisia tärkeämpänä.

Tämän tutkimuksen perusteella käy ilmi, että miehistä ulkonäön tärkeimmäksi kokivat alemmat toimihenkilöt. Tulosta voi tulkita niin, että yrittäjinä, johtajina ja ylempinä toimihenkilöinä toimivilla miehillä itsearvostus on korkeassa työasemassaan riittävä, kun taas alemmat toimihenkilömiehet kokevat ulkonäön tärkeänä identiteetin osana, tietynlaisesta nostetta tuovana itsearvostuksen tukijana. Tutkimuksessa esiinnoussutta miesten toivetta olla ikäistään nuorempi voidaankin selittää maskuliinisyyteen liittyvän toimijuuden kautta, sillä usein miesten arvoa mitataan suorittamisen kautta. Suorittamisepaineet ikääntyessä aiheuttavat huolta fyysisten voimien ja suorituskyvyn vähenemisestä (ks. Hänninen 2006, 69).

Työelämä vaatii erilaisia kompetensseja eli asiantuntijuuden, ammatillisen pätevyyden ja kilpailukyvyn osa-alueita. Osa näistä liittyy osaamiseen, osa fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen kelpoisuuteen. (esim. Hanhinen 2010.) Ulkonäkö ilmentää osaltaan näitä kompetensseja ja tiettyyn pisteeseen saakka sitä voidaan kehittää osana ammatillisuutta. Parviainen (2011, 208) käyttää käsitteitä esteettiset taidot ja kompetenssi, joilla hän tarkoittaa työntekijöiden tai johtajien kykyä hyödyntää ulkonäköään ja habitustaan yrityksen imagon kannalta suotuisasti. Jatkotutkimuksessa olisi kiinnostavaa selvittää, miten ikääntyvät työntekijät ovat kokeneet ulkonäön merkityksen työurallaan ja onko ulkonäköä hyödynnetty esteettisenä kompetenssinä työelämässä. Johtavassa asemassa työskentelevien naisten syitä ulkonäkönsä tyytymättömyyteen kannattaisi myös tutkia. Kokonaisuudessaan ulkonäön laadulliselle tutkimukselle on tilausta sekä Suomessa että kansainvälisesti.

Kirjallisuus

- Airila, A. (2007) Ikään liittyvät mielikuvat, ikäpuhe ja argumentointi hoito-, opetus- ja pelastusalalla. Teoksessa K. Kauppinen & J. Evans (toim.) MONIKKO- sukupuolten tasa-arvo monimuotoisissa työyhteisöissä. Espoo: Frenckellin kirjapaino, 45–56.
- Berggren, N., Jordahl, H., & Poutvaara, P. (2010) The looks of a winner: Beauty and electoral success. *Journal of Public Economics*, 94(1), 8–15.
- Bordo, S. (1993) *Unbearable Weight. Feminism, Western Culture and the Body*. Berkley: University of California Press.
- Cavico, F. J., Muffler, S. C., & Mujtaba, B. G. (2012) Appearance Discrimination, "Lookism" And "Lookphobia" In The Workplace. *Journal of Applied Business Research (JABR)*, 28(5), 791–802.
- Dion, K.K. (1990) This week's citation classic: Dion, K.K., Berscheid, E. & Walster, E. (1972) What is beautiful is good. *Current Contents* (48), 26. [online] <URL: <http://garfield.library.upenn.edu/classics1990/A1990EH31100001.pdf>> Luettu 5.10.2013.
- Dumas, A. (2012) Rejecting the Aging Body. Teoksessa B. S. Turner (toim.) *Routledge Handbook of Body Studies*. Oxon: Routledge, 375–388.
- Foucault, M. (1975/1980) *Tarkkailla ja rangaista*. Suomentanut Eevi Nivanka. Helsinki: Otava.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Granleese, J. & Sayer, G. (2006) Gendered ageism and "lookism": a triple jeopardy for female academics. *Women in Management Review*, 21(6), 500–517.
- Hamermesh, D. S. & Biddle, J. E. (1993) Beauty and the labor market. *The American Economic Review* 84 (5), 1174–1194.
- Hanhinen, T. (2010) *Työelämäosaaminen, kvalifikaatioiden luokitusjärjestelmän konstruointi*. Acta Universitatis Tamperensis 1571. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- Harjunen, H. (2004) Lihavuus, stigma ja sukupuoli. Teoksessa E. Jokinen, M. Kaskisaari & M. Husso (toim.) *Ruumis töihin: Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 243–262.
- Hemminki, E. (2004) *Terveystieteiden tutkimus ja kauneus*. Raportissa H. Toiviainen, T. Väänänen & E. Hemminki. Ulkonäkö, työelämä, terveys. Raportti naistenpäivän seminaarista 8.3.2004. Aiheita 20/2004. Stakesin monistamo. Helsinki.9–12.
- Hietaniemi, E. (2005) Eläkeaikaisen hyvinvoinnin rakentuminen näkökulmia työelämästä syrjäytyvän ikääntyvän työvoiman hyvinvoinnin tekijöihin. *Työpoliittinen Aikakauskirja 1/2005*, 47–59.
- Homan, K. J., & Boyatzis, C. J. (2009) Body image in older adults: Links with religion and gender. *Journal of Adult Development* 16(4), 230–238.
- Huzell, H., & Larsson, P. (2012) Aesthetic and athletic employees: The negative outcome of employers assuming responsibility for sickness benefits. *Economic and Industrial Democracy* 33(1), 103–123.
- Hänninen, J. (2006) Vanhan miehen ruumis ja hegonominen maskuliinisuus. *Gerontologia* 2/2006, 67–74.
- Härkönen, J. (2008) Labour force dynamics and the obesity gap in female unemployment in Finland. *Research on Finnish Society* 1, 3–15.
- Härkönen, J. & Räsänen, P. (2008) Liikalihavuus, työttömyys ja ansiotulo. *Työelämän tutkimus* 6 (1), 3–16.
- Iltanen, S. (2007) *Minihameesta mummonmekkoon*. Teollinen vaatesuunnittelu ja keski-ikäisten naisten vaatekäytännöt sosiaalista ikää rakentamassa. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A80. Vaajakoski: Gummerus.
- Julkunen, R. (2001) Ruumiin merkit, ajan merkit. *Futura* 2, 30–38.
- Julkunen, R. (2003) *Kuusikymmentä ja työssä*. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Julkunen, R. (2004) *Sosiaalipolitiikan ruumis*. Teoksessa E. Jokinen & M. Kaskisaari & M. Husso (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 17–40.
- Julkunen, R. (2008) *Uuden työn paradoksit: Keskusteluja 2000-luvun työpross(e)ista*. Tampere: Vastapaino.
- Kawij, A. & Vermeulen, F. (2005) *Labour Force Participation of the Elderly in Europe: The Importance of Being Healthy* (December). IZA Discussion Paper No. 1887; CentER Discussion Paper Series No. 2005–130. [online] <URL: <http://ssrn.com/abstract=875383>>. Luettu 14. 4.2014.
- Kamila, M. (2012) *Erottaumispöytäkirjoja puhe- ja tutkimuspäivien konferenssijulkaisuja 3/2012*. Työelämän tutkimuspäivät 2011. Suomalainen työelämä eurooppalaisessa vertailussa. Työelämän tutkimuskeskus. Tampereen yliopisto. [online] <URL: <http://>

- www.uta.fi/jkk/synergos/tyohyvinvointi/tutkimusprojektit/tyoelaman_tutkimuspaivat_2011.pdf. Luettu 14.4.2014.
- Kangas, I. & Nikander, P. (1999) Johdanto. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 7–26.
- Karento, H. (1999) "Olen tehnyt parhaani" Tutkimus naisista valtion ja kuntien johtajina ja vaativissa asiantuntijatehtävissä. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Karppinen, P. (1999) Ostoruumis–moraalinen ongelma? Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 149–171.
- Kauppinen, K. (2004) Eri-ikäiset ja erinäköiset rikkautena työpaikalla. Teoksessa H. Toiviainen, T. Väänänen & E. Hemminki (toim.) *Ulkonäkö, työelämä, terveys. Raportti naistenpäivän seminaarista 8.3.2004*. Helsinki: Stakes, 21–27.
- Kauppinen, K. (2007) Ikä, ikääntyminen ja sukupuolinäkökulma. Teoksessa K. Kauppinen & J. Evans (toim.) *MONIKKO- sukupuolten tasa-arvo monimuotoisissa työyhteisöissä*. Espoo: Frencellin kirjapaino, 20–33.
- Kielitoimiston sanakirja (2014) *Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35 [online-tietokanta]*. - Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. [viitattu 23.03.2015]. URN:NBN:fi:kotus-201433, ISSN 2323-3370. < URL <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80>>.
- Kinnunen, T. (2008) Lihaan leikattu kauneus. Kosmeettisen kirurgian ruumiillistuneet merkitykset. Helsinki: Gaudeamus.
- Kinnunen, T. & Seppänen, J. (2009) Oikeaoppinen opettajaruumis. *Naistutkimus 2009* (4), 6–17.
- Kinnunen, T. (2010) Sukupuolen ja seksuaalisuuden ruumiillinen muoto-oppi. Teoksessa T. Saresma, L-M. Rossi & T. Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoliin*. Helsinki: Vastapaino, 226–240.
- KM (1996) *Ikääntyvät työelämässä. Ikääntyvien työllistymisedellytysten parantamista selvittäneen komitean mietintö*. 1996:14. Helsinki: Edita.
- Kujala, T. (2006) "Ei pirise enää koulun kello" Keronnallinen tutkimus opettajien ikääntymisestä. *Acta Universitatis Tamperensis* 1195. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Kulmala, I. (2004) Kauneus ja kirurgin veitsi – ulkonäkökäyttämisen uudet haasteet ja mahdollisuudet. Raportissa H. Toiviainen, T. Väänänen & E. Hemminki. *Ulkonäkö, työelämä, terveys. Raportti naistenpäivän seminaarista 8.3.2004*. Aiheita 20/2004. Stakesin monistamo. Helsinki. 13–15.
- Kyrölä, K. (2006) Ruumiillisuus. Teoksessa S. Ridell; P. Väliaho & T. Sihvonen (toim.) *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino, 153–180.
- Kyrölä, K. & Harjunen, H. (2007) Johdanto, lihavuus-tutkimusta toisin. Teoksessa K. Kyrölä & H. Harjunen (toim.) 2007. *Koolla on väliä –lihavuus, ruu-misnormit ja sukupuoli*. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy, 9–46.
- Kwan, S. & Trautner, M. N. (2009) Beauty work: Individual and institutional rewards, the reproduction of gender, and questions of agency. *Sociology Compass*, 3(1), 49–71.
- Lämsä, A-M. (2011) Mikä edistää naisten johtamisuria? Teoksessa L. Husu, J. Hearn, A-M. Lämsä & S. Vanhala. *Women, Management and Leadership- naiset ja johtajuus*. Helsinki: Edita Prima Ltd, 47–59.
- Molander, G. (2001) Vanhuuttaan rappeutuva ruumis luonnon ja kulttuurin kohtaamispaikkana. *Gerontologia* 2, 125–135.
- Montepare, J. M. (2006) Body consciousness across the adult years: Variations with actual and subjective age. *Journal of adult development* 13(2), 102–107.
- Nickson, D., Warhurst, C. & Dutton, E. (2012) The importance of attitude and appearance in the service encounter in retail and hospitality. *Managing Service Quality* 15 (1), 195-208.
- Nieminen, J. (2010) Hegemoninen maskuliinisuus Suomen poliittisessa järjestelmässä ja politiikan tutkimuksessa –eli Alexander Stubbin seikkailut kontrolliyhteiskunnassa. *Politiikka* 52 (1), 33–43.
- Oittinen, R. (1999) Nuorekkuuden ihanteista ja arjesta ennen toista maailmansotaa. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 46–82.
- Ollila, M–R. (2008) *Lauman valta*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Parviainen, J. (2011) Työn uusi ruumiillisuus. Liikunnanohjaajien keho työvälineenä ja performatiivisuuden pakko palvelutyössä. *Työelämän tutkimus* 9 (3), 207–223.
- Pruis, T. A., & Janowsky, J. S. (2010) Assessment of body image in younger and older women. *The Journal of General Psychology: Experimental, Psychological, and Comparative Psychology*, 137(3), 225–238.
- Purhonen, S. & Turunen, T. (1999) *Kyseenalaiset vartalot: Suomalaisten naisten käsityksiä ulko-*

- näöstään ja sukupuolisesta vetovoimastaan kulttuurisen hoikkuusihanteen näkökulmasta. *Nais-tutkimus* 4/1999, 30–48.
- Puttonen, T. (2011) Naisten johtamisuria estävät tekijät. Teoksessa L. Husu, J. Hearn, A.-M. Lämsä & S. Vanhala (editors) *Women, Management and Leadership–Naiset ja johtajuus*. Helsinki: Edita, 60–73.
- Ruffle, B. J., & Shtudiner, Z. E. (2014) Are good-looking people more employable?.. (February 5). [online] < URL:<http://ssrn.com/abstract=1705244>.> Luettu 30.6.2014.
- Ruoholinna, T. (2011) Kaupanalan muutos ikääntyvän silmin. *Aikuiskasvatus* 2/2011, 84–98.
- Ruotsalainen, J. (2012) Ihon kielioppia - Tatuoitu- na palvelutyössä. *Työelämän tutkimus* 10 (3), 246–261.
- Sarpavaara, H. (2004) Ruumiillisuus ja mainonta. Diagnoosi tv-mainonnan rumiillisuusrepresen- taatioista. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sarpila, O. (2010) Kauniina kaiken ikää–hyvä ul- konäkö suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden elämäntavoitteena. *Futura* 3, 7–19.
- Sarpila, O. (2013) *Beauty for Sale. An Empirical Study of Appearance-Related Consumption in Finland*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 368. Turku: Pallosalama Oy.
- Saucier, M. G. (2004) Midlife and beyond: Issues for aging women. *Journal of Counseling & Develop- ment* 82(4), 420–425.
- Shaw, I. & Aldridge, A. (2003) Consumerism, Health and Social order. *Social Policy and Society* 2, 35–43.
- Shilling, C. (1993) *The Body and Social Theory*. Lon- don: Sage.
- Sinclair, A. (2011) Leading with Body. Teoksessa *Handbook of gender, work, and organization*. 117–130. [online] < URL: http://works.bepress.com/amanda_sinclair/10.> Luettu 18.3.2014.
- Slevin, K. F. (2010) "If I had lots of money... I'd have a body makeover:" Managing the Aging Body. *Social Forces* 88(3), 1003–1020.
- Tietje, L. & Cresap, S. (2005) Is lookism unjust?: The ethics of aesthetics and public policy implica- tions. *Journal of libertarian studies* 19(2), 31–50.
- Tiihonen, A. (2004) "Mikään ei ole rumempaa kuin kaunis mies?!" Miten lisääntyvät ulkonäkövaati- mukset vaikuttavat miesten terveyteen ja miehi- syyteen? Teoksessa H. Toiviainen, T. Väänänen & E. Hemminki (toim.) *Ulkonäkö, työelämä, terveys: Raportti naistenpäivän seminaarista 8.3.2004*. Helsinki: Stakes, 33–39.
- Tiggemann, M. (2004) Body image across the adult life span: Stability and change. *Body image* 1(1), 29–41.
- Vahtio, E.-L. (2002) Rekrytointi, ikä ja ageismi. Työ- poliittinen tutkimus 244. Helsinki: Työministeriö.
- Vahtio, E.-L. (2005) Rekrytointi menestystekijänä. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Vakimo, S. (2001) Paljon kokeva, vähän näkyvä: tut- kimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista kä- sityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Helsinki: Hakapaino.